

ЛІМОНЧЕНКО Віра – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, Дрогобич, Україна, індекс 82100 (limonchenko57@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4770-7199>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.12>

Бібліографічний опис статті: Лімонченко, В., (2022). Фаталізм стоїчного світогляду і антропологічна ситуація наших днів. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 44, 178–193, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.12>

ФАТАЛІЗМ СТОІЧНОГО СВІТОГЛЯДУ І АНТРОПОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ НАШИХ ДНІВ

Анотація. Мета роботи. Метою статті є осмислення ситуації сучасної людини у контексті суголосного читання Марка Аврелія і книги Донни Тартт «Щиголь. **Методологія.** У статті застосований метод поглибленого рефлексивного читання, що передбачає таку критико-аналітичну експлікацію, яка стосується не стільки самого твору, скільки тих рис антропологічної ситуації, свідченням яких в даному випадку постає мистецтво. Теоретичною основою дослідження є таке розуміння філософії, коли вона постає самосвідомістю думки, з'ясуванням шляху формування суб'єктивності. **Наукова новизна.** Якщо академічне історико-філософське коментування концентрується навколо питань узгодженості гармонійного життя з принципами розуму і розкриттям специфіки розуміння його, то для сучасного сприймання характерне євдемоністичне сприймання, коли чесноти і пізнання значущі тією мірою, якою вони дають можливість зберегти спокій у душі і тим не менше досягти успіху. Стверджується, що логіка щасливого життя має децю сумний відтінок – це життя у гармонії з всесвітом, над яким людина не має прямого контролю, отже людська до переродження постає ефемерною. Філософський зміст

нівелюється до техніки психологічної стійкості. На противагу соціальній терапії поп-стоїцизму мистецтво, яке орієнтується на класичну тему становлення людського в людині, засвідчує вихід людини у вимір реального філософствування, відмінного від практик психологічного заспокоєння. **Висновки.** Сучасне евідемоністичне відродження стоїцизму приводить до викривлення стоїчної програми: звернення до еволюційної теорії розуміння людських емоцій і цінностей редукує людське буття до життя, що розуміється біологічно, і це обумовлює зневагу до філософії, якщо вона не постає терапевтичним засобом рівноваги і спокою. Технічно-свідоме вироблення установки на невразливість блокує творчі здатності людини підніматися над самою собою і долати власні обмеженості. У секулярній цивілізації засобом виходу за межі поцейбічного стає класичне мистецтво, приймаючи на себе традиційне релігійне завдання – любити те, над чим Смерть не владна.

Ключові слова: стоїцизм, становлення суб'єктивності, реальна філософія, мистецтво як філософський текст, «Щиголь» Д. Тарпт.

LIMONCHENKO Vira – Doctor of Philosophy; Professor, Professor at the Department of Philosophy named after Professor Valery Grigorovich Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (limonchenko57@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4770-7199>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.12>

To cite this article: Limonchenko, V., (2022). Fatalizm stoichnoho svitohliadu i antropolohichna sytuatsiia nashykh dnev [Fatalism of the stoic worldview and anthropological situation of our days] *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia "Filosofiiia"* – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 44, 178–193, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.12>

FATALISM OF THE STOIC WORLDVIEW AND ANTHROPOLOGICAL SITUATION OF OUR DAYS

Summary. *The purpose of the work.* The aim of the article is to comprehend the situation of modern man in the context of the unanimous reading of Marcus Aurelius and Donna Tartt's book "The Goldfinch". **Methodology.** The article uses the method of in-depth reflective reading, which involves such a critical-analytical explication, which relates not so much to the work itself, but to those features of the anthropological situation, as evidenced by art in this case. The theoretical basis of the study is the understanding of philosophy, when it appears as a self-consciousness of thought, clarifying the path of formation of subjectivity. **Scientific novelty.** If academic historical and philosophical commentary focuses on the harmony of harmonious life with the principles of reason and the disclosure of the specifics of understanding it, then modern perception is characterized by eudemonic perception, when virtues and knowledge are significant to the extent that they allow to maintain peace of mind. success. It is argued that the logic of a happy life has a somewhat sad connotation – it is a life in harmony with the universe, over which man has no direct control, so the human to rebirth becomes ephemeral. Philosophical content is leveled to the technique of psychological stability. In contrast to the social therapy of pop stoicism, art, which focuses on the classical theme of the formation of the human in man, testifies to the emergence of man in the dimension of real philosophizing, different from the practices of psychological calm. **Conclusions.** The modern eudemonistic revival of Stoicism distorts the Stoic program: turning to the evolutionary theory of understanding human emotions and values reduces human existence to a biologically understood life, and this leads to contempt for philosophy if it does not become a therapeutic means of balance and peace. Technically conscious development of the attitude of invulnerability blocks a person's creative ability to rise above himself and overcome their own limitations. In secular civilization, classical art becomes a means of going beyond the otherworldly, taking on the traditional religious task of loving what Death has no power over.

Key words: stoicism, formation of subjectivity, real philosophy, art as a philosophical text, "The Goldfinch" by D. Tartt.

Постановка проблеми. Ситуації, зумовлені ювілейною датою, привертають увагу до питань, начебто, далеких від наших звичайних проблем. Дата тисяча дев'ятисотліття Марка Аврелія, що випала торік, можливо більш значуща антикознавцям, які проштудували всі відомі джерела – написане ним і написане про нього, мій випадок не такий і я усвідомлюю авантюриність своєї розмови. Мене зачепило співзвуччя двох читань – сентенцій Марка Аврелія та книги Донни Тартт «Щиголь», яскраво висвітливши сучасну антропологічну ситуацію, тобто центр уваги – не стільки сам стоїцизм, скільки ті виміри розуміння людиною нашого часу самої себе, які висвітлюються сучасною увагою до стоїцизму.

Мета дослідження. Мета розвідки – осмислення ситуації сучасної людини у контексті суголосного читання Марка Аврелія і книги Донни Тартт «Щиголь».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обидва феномени є для мене безпосередньо значущими, хоча стоїцизм мав дещо академічне значення як антична філософська традиція, цікава узгодженням космологічних і етичних тем: життєве слідування чеснотам як єдиному благу обґрунтоване вмонтованістю людини у космос, звідси можливість справжнього щастя тісно ув'язується з пізнанням. Академічні історико-філософські розгляди концентруються навколо узгодженості гармонійного життя з принципами розуму і розкриттям специфіки розуміння його.

Наприкінці XX століття починає виразно домінувати досить своєрідний аспект – увага приділяється чеснотам і пізнанню тією мірою, якою вони дають можливість зберігти спокій у душі і тим не менше досягти успіху. На початку XXI століття стоїцизм стає популярною темою і одна за одною виходять навчально-повчальні книги, спрямовані на широку публіку (Irvine, 2008; Robertson, 2018; Robertson, 2019; Sellars, 2020; Holiday & Hanselman, 2020), назви яких містять спокусливо-рекламний зворот: «Стоїцизм, або мистецтво щастя», «Як мислити подібно до римського імператора», «Стоїчний щоденник: 366 днів читання і роздумів над мистецтвом жити». Подібні тексти побудовані при єднанні змістовного викладу стоїчного вчення і навчання технікам психологічної стійкості, невразливості при тому, щоб досягти успіху Звідси іменування стоїцизму філософією соціальної терапії.

Правда, слід зазначити, що логіка щасливого життя має дещо сумний відтінок – це життя у гармонії з всесвітом, над яким людина не має прямого контролю, отже слід визнати даремними надії на людську перетворювальну діяльність, яка не зачіпає самих засад природнього буття і лишається завдання виробити правила щасливого життя за наявності у світі невикорінювального зла. Саме цей фаталістичний аспект стоїчного світосприймання створює розрив у правилах гармонійного життя, який старанно інтерпретується так, щоб уникнути відчаю. Так, Вільям Ірвін (Irvine, 2008) послаблює фаталізм шляхом розрізнення фаталізму по відношенню до минулого і до майбутнього (р. 106), заспокоюючи читача, що бунт проти природи зруйнує наш спокій і тому краще не бунтувати:

Якщо нам доля призначила грати роль жебрака, ми повинні грати цю роль добре; так само, якщо нам призначено грати роль короля. Якщо ми хочемо, щоб наше життя йшло добре, каже Епіктет, ми повинні замість того, щоб бажати, щоб події відповідали нашим бажанням, робити так, щоб наші бажання відповідали подіям. Іншими словами, ми повинні бажати, щоб події «відбувалися так, як вони відбуваються» (Irvine, 2009, р. 106).

Як деяка життєва мудрість така точка зору корисна – особливо у контексті соціального спокою, коли стоїцизм розглядається як попередник когнітивно-поведінкової терапії, але в плані розуміння людиною самої себе і її особливого місця у колі природнього буття така позиція «замазує» трагічні розриви логіки, «навіюючи сон золотий», узгоджуючи чесноти і успіх, орієнтуючи на «невразливість» світовим – і природнім, і соціальним – катастрофам. На відміну від популярних версій стоїцизму (поп-стоїцизм) прикутість людини до природнього порядку не викликає захвату у діячів мистецтва. Частково це засвідчено деякою компенсаторністю мистецтва – у реальному вимірі життя сучасна людина слідує установкам конформізму і спокою, але штучно-віртуально вводить у своє життя «драйв». Традиційною темою мистецтва є проблематика людського стану у самих різноманітних вимірах, звідси увага до теми становлення людини, так званих «романів виховання», що у першу чергу прочитується у книзі Донни Тартт і на що відразу звернули увагу критики і коментатори (Heineman, 2015; Фомина, 2017). Якщо поп-стоїцизм

вимальовує «бравий новий стан», який запанує завдяки стоїчним технікам і стратегіям, то світ, розгорнутий Донною Тартт інший, наповнений болісними стражданнями – це відразу наводить містки з творчістю Ф.М. Достоевського, що також було зазначено (Corrigan, 2018; Турышева, 2020). Більше того, саме катастрофа і болісна травма бачаться тим, завдяки чому можливий розвиток особистості (Corrigan, 2018; Farkas, 2020), отже виразно прочитується, що технічно-свідоме вироблення установки на невразливість блокує творчі здатності людини підніматися над самою собою, долати власні обмеженості. Ю. Корріган (Corrigan, 2018) констатує, що у «Щиглі», йдучи за концепцією травми Достоевського, Тартт переміщує свою увагу на «набагато менш знайому, справді неортодоксальну думку, що травма ініціює появу трансцендентного виміру в особистості» (р. 394). Він зазначає: якщо для Достоевського поранена пам'ять повертає себе завдяки релігійному досвідові, то Тартт виліковує посттравматичну «втрату душі» шляхом естетичного виховання себе (Corrigan, 2018, р. 394). Саме такий спосіб характерний для світу, у якому «Бог помер». Мистецтво виконує роль провідника у світ, де можна «любити те, над чим Смерть не владна» (Тартт, 2016, с. 812). Це відкриває дещо інший вимір життя у світі тлінного зникнення усього, що для мене і є вимір реального філософствування, відмінного від практик психологічного заспокоєння. Досить плідними і цікавими є ті дослідження роману, у яких зазначена особлива роль мистецтва у житті людини (Ищенко, Попова, 2016; Столбова, Железняк, 2017). У цьому можна побачити і деяке виправдання Донною Тартт своєї життєвої справи письменниці, але набагато значущою є її спроба побачити у мистецтві шлях до виходу у вимір безсмертя.

Виклад основного матеріалу. Як це зазвичай і відбувається, назва роману «Щиголь» задає смислову метафору, хоча спочатку має простий буквальний сенс – це назва картини учня Рембрандта Фробеніуса, навколо якої вибудовується сюжет. Тринадцятирічний Тео при вибуху в музеї втрачає матір і з рук старенького Велті отримує фамільне кільце і знамениту картину, яка для Велті пов'язала початок і кінець його життя – репродукція якого висіла у будинку його щасливого та трагічно втраченого дитинства. Показово, що Фробеніус та більшість його картин загинули

під час вибуху порохових складів у Делфті (1654), але «Щиголь» уцілів, що повторює Тартт і в романі.

Але Щиглом бачиться і сам Тео – такий собі птах-підліток, який вирощує власні крила, щоб утриматися в житті. Тартт раз у раз порівнюють з Діккенсом, Марком Твенем і Достоевським, про що раніше йшлося, але явно висвічується зв'язок з Селінджером і Джоан Ролінг. Основна сюжетна лінія слідує канонам класичного роману виховання – і раптова самотність, що кидає героя в самостійне плавання по життєвому морю, і спокуси, що наздогнали його, і тепло людських зв'язків, що гріє душу.

І нарешті сам Щиголь, уже не картина – а птах, прикутий ланцюжком, у чому мені й побачилася людина нашого часу, прикута ланцюжком ось до цього життя і єдине, що можливо – гідна постава того, хто сидить на ланцюгу, але й неможливість літати. Птах сидить гордо, але насупився – описам її приділено чимало місця в романі, на це відразу ж звернули увагу філологи: яскраве світло освітлює пташку, але щигля сильно зміщене вправо – простору перед його поглядом фактично немає, що створює ефект загнаності в кут, таким чином, перед нами пташка у безвихідній ситуації, горда і не зламана (Столбова, Железняк, 2017, с. 75). У романі підкреслені риси схожості з щиглям дівчинки Піппи і матері Тео, що надає можливість коментаторам говорити про тип людини-щигля – людей-прибульців, на яких лежить відблиск таємниці (с. 78). Екфраксис працює як згусток смислу, стає символом життєвого положення сучасної людини.

Відразу бачиться суголосність зі знаменитою притчею: мудрець, наводячи свій особистий розум (логос) в гармонійну згоду з світовим (божественним) логосом, добровільно приймає свою долю і напередвизначення. Цей принцип ілюструється притчею про собаку, яка прив'язана до возу, що їде, і розсудливо йде за своїм хазяїном з тією ж швидкістю, у протилежному випадку віз буде «тягнути» її силою.

Життя, крізь яке продирається сучасна людина, не має міцної основи – це повсюдний процес тління і смерті, що неухильно наближається, і це просвічується крізь стрімкі детективно-авантюрні ситуації багатосторінкового роману. І тут знову разючий збіг двох характеристик світу – від Марка Аврелія, на прикладі

оливки, злегка зворушеної гниллю, що говорить про особливу чарівність життя на межі вмирання, і мами-мистецтвознавця:

Голландські художники справді знали, як передати цю грань, коли стиглість переходить у гниль. Плід ідеальний, але це ненадовго, він ось-зіпсується. <...> Коли ти бачиш мух або комах у натюр-морті – зів'ялу пелюстку чи темну пляму на яблуці, – художник передає таємне послання. Він повідомляє, що живі речі нетривкі – вони тимчасові. Смерть присутня в житті. Саме тому такі картини називаються натюрморти – мертва природа. Можливо, спершу ти й не побачиш на тлі раси й цвітіння крихітну пляму гнилизни. Але придивись уважніше – і вона тут» (Тартт, 2016, с. 27, 28).

Наступні слова Марка Антонія легко уявити цитатою з роману:

Час людського життя – точка; єство людини – плинне, відчуття – невиразні, ціла сполука тіла – швидкотлінна; душа – коловорот, доля – незвідана, слава – непевна. Одне слово, все, що в ній тілесне, – ріка, що душевне – сон і маячня; її життя – війна і поневірвання в чужині, а пам'ять потомків – забуття (Марк Аврелій, 2018, с. 32).

Життя як вода чи пісок неможливо утримати у своїх руках, воно описується ось так: «Ти зійшов на облявок, ти проплив своє, ти приставши по той бік: злязь!» (Марк Аврелій, 2018, с. 36). (Парафраз Гідона Кремера «Народився, грав, помер»). Але є й інший поворот думки Марка Аврелія:

Хто ж спроможний крізь це провести? Одна-єдина філософія. А полягає вона в тому, щоб уберегти від збиткування й шкоди внутрішнього генія: щоб він був сильнішим від насолоди й страждання; щоб нічого не чинив ані навмання, ані в брехні й лицемірстві; щоб не залежав від того, що зробить чи не зробить хтось інший. Та й щоб приймав усе, що йому припало й що віділено, адже походить воно звідти ж, звідки він сам. А понад усе – щоб із сумірною думкою очікував смерті, бо смерть – це тільки розпад елементів, із яких складається кожна жива істота. Якщо ж для самих елементів немає нічого страшного в тому, що кожен із них ненастанно перетворюється в інший, то чого б то комусь криво дивитися на те, що й усе в світі зазнає перетворення й розпаду? Це – природно; а в природному – жодного зла (Марк Аврелій, 2018, с. 34).

Так і в романі: стрімкі події переходять у тугий напружений процес роздумів Тео про своє людське становище, який за своїм характером представляє саме реальне філософствування – влада зовнішнього світу скасовується і встановлюється домінанта самосвідомості. Найбільш вражаюче, що з якогось часу ніяка нова інформація не стає воістину новою – суттєво-значуще давним-давно відоме і цей факт може пригнічувати своєю повторюваністю, а може радувати – адже головне вже відомо і нічого відкривати не треба. Звертаючись до формулювань людей, які професійно володіють даром висловлювання, а саме до Ольги Седакової, яка зазначає, що у внутрішньому житті людина зустрічається з тим, що Гете назвав «старою правдою», яка не змінюється не лише від зміни політичних режимів, а й від космічних катаклізмів, шукати треба самого себе, такого себе, який здатний її зустріти (Седакова). Вона нагадує, що внутрішнє життя має значну автономність від зовнішніх обставин, і посиляється на момент абсолютної автономності, або свободи від усього, на прикладі П'єра Безухова: П'єр у московському полоні у французів чекає можливого розстрілу, і відкриває для себе почуття особистого безсмертя, поруч з яким все здається сміховинним. «Мене розстріляти? – думає П'єр. – Мою безсмертну душу?» (Седакова).

Але відповідно стоїчних принципів заради незворушного спокою моральна автономія без вагань приноситься в жертву всекосмічному монізму. Те, що людина здатна до такої граничної автономії, вважається одним з головних установлень філософії, при тому, що виявляє людина себе вплетеною у загальний взаємозв'язок, який постає для людини ловчею сіткою. І яким чином реалізується незалежність людського внутрішнього життя – одне з найболючіше таємничих питань. Для світу, упорядкованого в непорушній цілісності космічним божественним розумом – а саме такою сприймається основа світу для стоїка Антонія – цілком достовірне обґрунтування від природи. Включення людини в кругообіг природи мало б заспокоїти, оскільки стає можливим усунення розриву життя – адже коло тим і досконале, що не знає безодні розриву. Чи заспокоює кругообіг життя? І тут розпочинається те, що Федір Достоєвський назвав бунтом.

Людина не приймає однозначну прикутість до природи: карета природи, до якої прив'язана людина Марка Антонія, – це світовий

розум, з яким і з'єднуються всі після смерті, возз'єднуючись із дійсним і сьогоденним, але якою бачиться клітка життя сучасної людини, якими є життєві основи світоустрою в сучасній картині життя, і що головне – не проголошені, але дієво конституюючі поведінку людини? Якщо відсторонення від марнот зовнішнього життя для стоїка Марка Аврелія – це згода зі світовим розумом, то внутрішнє життя сучасної людини найчастіше пов'язане з приватною частковістю індивідуалізму та різними варіаціями гедонізму – від тілесних насолод сексу та кулінарної витонченості до насолод причетністю до вищого розуму. І зустрічається це і у філософів, і у християн, і у моралістів, і буддистів. Сучасне відродження стоїцизму підкреслює євдемонастичні складові його, що приводить до викривлення стоїчної програми – і це визнають поп-стоїки, так Ірвінг називає свій виклад стоїцизму подібним до Франкенштейну, тобто штучно сконструйованим для власних цілей (Irvine, 2009, p. 242–243). Дуже показовим є звернення до еволюційної теорії розуміння людських емоцій і цінностей – домінантними цілями визнані виживання і розмноження, фактично людське буття редуковане до життя, що розуміється біологічно. І тут згадується Кант, який по-філософськи говорить те, що люди не бажають чути, і це дозволяє йому зафіксувати аберацію цілей, що виникає в системі споживання (суспільство, орієнтоване на благополуччя і щастя). Він зазначає, що розумом обґрунтовується така ієрархія, коли остаточні цілі досліджуються богословами, соціальний спокій – предмет уваги юристів, і після цього йде значущість медиків. Для людини, орієнтованої на індивідуальне виживання ієрархія перекинується: «найважливіша особа для людини – лікар, бо вона продовжує їй життя, лише потім йде юрист, який обіцяє зберегти за ним те, що належить йому випадково, і лише в останню чергу ... посилає за духовним лицем» (Кант, 2002, с. 56). І далі іронічно додає, що і саме духовне лице пристрасно бажає допомоги лікаря, щоб довше затримуватися в земній юдолі (с. 56). Такій життєвій ієрархії відповідає зневага до філософії, якщо вона не постає терапевтичним засобом рівноваги і спокою. У сучасному світі відбувається редукція філософії до психологічної терапії, що робить її різновидом медицини.

Донна Тартт, не вдаючись до моралізаторства і пропаганди філософської рефлексії, не приймаючи безумовність природних

сил, звертає увагу на сотеріологічну місію мистецтва. Повернення до змісту роману дає такий варіант:

Природа (у значенні Смерть) завжди перемагає, але це не означає, що ми повинні кланятися їй і колінувати перед нею. Навіть якщо ми не завжди раді перебувати тут, наше завдання – пірнути якомога глибше в цю стічну канаву, перепливти її, водночас тримаючи наші очі й серця відкритими. І посеред нашого вмирання, коли ми постаємо з землі й у ту-таки землю безславно повертаємося, це наша слава і наш привілей: любити те, над чим Смерть не владна. Бо якщо нещастя й забуття переслідували цю картину крізь час, то так само переслідувала її й любов. І позаяк вона безсмертна (а вона безсмертна), вона й мені передала невеличку, світлу, незмінну частину цього безсмертя (Тартт, 2016, с. 812).

Зразком непохитної міцності в романі, де всі герої так чи інакше зворушені тлінням, залишається старий реставратор Гобі. Він живе так, ніби час нічого не означає, а рух, що не має певної мети, не призводить до смерті: він виготовляє комоди під старовину (він назває їх «підробнички»), ніби домальовуючи їх у повітрі навколо однієї справжньої ніжки чи різьбленої деталі. Людське життя, говорячи професійними словами Хобі, і є «підробничка», що вибудовується навколо придбаного з минулого осколка – ми вибудовуємо тіло нашого життя, яке стає нашою душею і тут головна відмінність від філософського імператора, для якого тілесне буття ефемерне і навіть бридке: «Все це – торба смороду і бруду» (Марк Аврелій, 2018, с. 46). Або у іншому уривку: «Мое 'я' – хай чим воно буде, – це тільки плоть, дух і керівна частка. Полиш книжки: годі смикатися, не твое!» (Марк Аврелій, 2018, с. 30). Найбільш виразно викриття життєвих ілюзій сформульоване так:

Подібно до того, як можеш скласти собі таке уявлення про прикуски та інші найдки, що це – труп рибини, а те – птаха чи поросяти; чи, знову, що фалернське – то юшечка винограда, а лямована пурпуром тога – то овеча вовна, змочена кров'ю м'якуна; а щодо тілесного співжиття – що це натирання нутрощів, а далі трохи корчів і виділення слизу; подібно до цих уявлень, які сягають самих речей і проникають у них, щоб побачити, якими ж ті речі є, – отак треба чинити щодо цілого життя

і там, де якісь речі уявляються аж надто вартими довіри, – оголювати їх, добачати їхню дешевизну, стягати з них покрив оповідок, у якому вони такі статечні (Марк Аврелій, 2018, с. 59).

Таким чином, душа – це душонка, що таскає на собі труп, вона ефемерно-тваринна. Показово, що відродження стоїцизму також вдається до подібних розвінчувань життєво значущих для людини феноменів, називаючи це «негативною візуалізацією»:

Цікаво, що буддисти мають аналогічну техніку. Чоловікові, що відчуває бажання до жінки, буддист запропонує думати про неї не як про ціле, а як про те, з чого вона складається, включаючи легені, екскременти, слиз, гній і слину. Це має допомогти впоратися із потягом. Якщо ж ні, йому порадять представляти тіло жінки на різних стадіях трупного розкладання (Irvine, 2009, p. 139–140).

І ось тут провал логіки обґрунтування гідного життя мудреця: особистісно-індивідуальне мізерно і нікчемне, лише загальний розум у мені надає життю особливого стану. Але до чого він звернений, що дарує його присутність у людині? При тому, що стоїцизм – виразно моралістична, тяжіюча до домінанти обов'язку філософія, відповідь несе в собі відгуки цинізму (стоїцизм і оформляється при активному прийнятті кіничної думки): навколишній світ речей і людей недовговічний і убогий, це темрява, каламут і потік, шукати заспокоєння слід у тому, щоб нічого не робити проти внутрішнього керівного початку. Логіка такого основоположення (а це і є завдання керівного початку в людині – давати основоположення) підводить до нехтування світом, словами героя з улюбленого мною фільму Абуладзе «Дерево бажання»: якщо все йде напередвизначеним колом, то нічого не станеться, якщо я посплю зайву годинку. Виходить, що узгодження мого керівного початку та світового розуму значущі для мене одного, хоча тут ще один провал логіки – якщо після смерті я возз'єднуюсь зі світовим розумом і немає жодного безсмертя окремої душі, то узгодження з розумом має службову роль проживання ось цього короткого земного життя без страждань і це не має жодного стосунку до вічності. Життя у цьому світі вимагає особливої мужності, на що і звертається увага при читанні роману (Cuencsa, 2017).

Ось тому біля послідовного стоїка холодно і я побоююся його: його велична постава не може бути похитнута нічим

і чекати від нього тепла, світла та допомоги не доводиться. Цей світ незмінний у своїй плинності до розпаду, але й незнищений у своїй основі: «Кожній моїй частці буде призначено перетворення в якусь частку Всесвіту, а та, знову, перетвориться ще в якусь частку Всесвіту, і так до безмежності» (Марк Аврелій, 2018, с. 53). Ходіння по колу не виводить за межі його, але як зазначено у Сергія Аверинцева – по колу водять біси... І якщо повернення в кругообіг для Марка Аврелія возз'єднує з космічним розумом як природою, то для сучасної людини тут безодня невідомої чорноти, з якої словами ворона Едгара По неможливо повернутися ніколи:

«О пророче! Зла появо! – Ти ж пророк, хоч би й диявол!
Заклинаю небесами, Богом, що над усіма –
Серцю в розпачу лещатах мусиш, мусиш ти сказати,
Чи в Едемі хоч обняти є надія, чи нема,
Осяйну Ленор обняти є надія, чи нема?»
Ворон прокричав: – Дарма!

Скинувся я: «Ворожа птахо! З словом цим з-під мого даху
Щезни геть у люту бурю, де Плутонova Пітьма!
Геть неси і тінь потворну, і оману лихотворну,
Вийми з серця дзьоб свій чорний! Місця тут тобі нема!
Поверни мою самотність, – місця тут тобі нема!»
Ворон прокричав: – Дарма!

І маячить перед зором чорний Ворон, чорний Ворон
На Паллади білім бюсті, душу в розпачі трима.
– І подібний погляд має тільки демон, що дрімає,
Світло лампи вирізняє тінь, чорнішу, ніж Пітьма,
Й душу визволити з тіні, чорної, немов Пітьма,
Не спромога вже – дарма!

Висновки. Якщо знову згадати роман, то картина, краса, що утримує життя Тео від розпаду і тління – несправжня: він дбайливо зберігав і трепетно тримав у руках підробку, не «підробничок» за Гобі, а саме ілюзорний скарб, оскільки справжній «Щиголь» був вкрадений майже на початку, а наприкінці відданий у музей. Не можу не помітити ефемерну придуманість того,

що утримує нас, але воно працює – присутність класичного мистецтва все ж таки зупиняє мить, парадоксальним чином дозволяючи нашому життю тривати, зберігає тепло людських рук і дає силу утриматися в ефемерності сьогодення. Дає можливість «любити те, над чим Смерть не владна». Але досконалість класики для людини практично неможлива і у найдосконалішого стоїка трапляється те, що виводить його з незворушної безпристрасності – є люди і події, які болісно вражають його і повертають в ситуацію Голгофи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ищенко Е.Н., Попова М.К. Экфрасис как структурообразующий элемент художественного мира и маркер современного отношения общества к искусству в романе Д. Тартт «Щегол». *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Сер.: Филология, педагогика, психология*. 2016. № 2. С. 66–73.
2. Кант И. Спор факультетов ; [пер. с нем. Ц.Г. Арзаканян, Д. Копцев, М. И. Левина]. *Спор факультетов*. Калининград : Изд-во КГУ, 2002. С. 25–274.
3. Марк Аврелій. Наодинці з собою: роздуми. Пер. з грецької: Ростислав Паранько. Львів : Апріорі, 2018. 184 с.
4. По Едгар. Поезії ; пер. Анатолія Онишко. URL: <https://coollib.net/b/371220-edgar-allan-po-poeziyi/read>
5. Седакова Ольга. Посредственность как социальная опасность. Клуб «Белингва» URL: <https://omiliya.org/article/posredstvennost-kak-sotsialnaya-opasnost-klub-belingva-olga-sedakova.html>
6. Столбова Н.В., Железняк В.Н. Опыт искусства в романе Д. Тартт «Щегол». *Вестник ПНИПУ. Культура. История. Философия. Право*. 2017. № 4. С. 74–81. DOI: 10.15593/perm.kipf/2017.4.09
7. Тартт Д. Щиголь. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 816 с.
8. Турышева О. Достоевский, Сибирь и русский человек в романе Донны Тартт «Щегол». *Quaestio Rossica*. Т. 8. 2020. № 1. С. 119–131. DOI .15826/qr.2020.1.451
9. Corrigan Y. Donna Tartt's Dostoevsky: Trauma and the Displaced Self. *Comparative Literature*. Vol. 70. 2018. Iss. 4. P. 392–407. DOI 10.1215/00104124-7215462.
10. Cuenca M. “To Love What Death Doesn’t Touch”. Questioning Capitalist Masculinity in Donna Tartt’s *The Goldfinch*. *Masculinities and Literary Studies: Intersections and New Directions* / ed. by J. M. Armengol, M. Bosch-Vilarrubias, À. Carabí, T. Requena-Pelegri. N. Y. : Routledge, 2017. P. 181–189.

11. Farkas Carol-Ann. The literary breakdown in Donna Tartt's *The Goldfinch*. Boston, Massachusetts, United States. URL: <https://hekint.org/2020/07/07/the-literary-breakdown-in-donna-tartts-the-goldfinch/>
12. Heineman H.K. David Copperfield and the Goldfinch: The Coming of Age Novel in Two Centuries. *Midwest Quarterly*. Vol. 57. 2015. № 1. P. 23–36.
13. Holiday Ryan, Hanselman Stephen. The Daily Stoic Journal : 366 Days of Writing and Reflection on the Art of Living. Profile Books Ltd, 2020. 384 p.
14. Irvine William. A Guide to the Good Life: The Ancient Art of Stoic Joy. Oxford: Oxford University Press, 2009. 315 p.
15. Robertson Donald. Stoicism and the Art of Happiness : Practical wisdom for everyday life: embrace perseverance, strength and happiness with stoic philosophy. Publisher John Murray Press, 2018. 304 p.
16. Robertson Donald. How to Think Like a Roman Emperor: The Stoic Philosophy of Marcus Aurelius. New York: St. Martin's Press, 2019. 293 p.
17. Robertson Donald. The Philosophy of Cognitive-Behavioral Therapy: Stoicism as Rational and Cognitive Psychotherapy. London: Karnac, 2010. 318 p.
18. Sellars John. Lessons in Stoicism : What Ancient Philosophers Teach Us about How to Live. Penguin Books Ltd, 2020. 96 p.

REFERENCES

1. Ishchenko, E.N., Popova, M.K. (2016). Ekfrasis kak strukturoobrazuyushchij element hudozhestvennogo mira i marker sovremennogo otnosheniya obshchestva k iskusstvu v romane D. Tartt «SHCHegol» [Ekphrasis as a structure-forming element of the artistic world and a marker of the modern attitude of society to art in D. Tartt's novel «Goldfinch»]. *Vestnik Baltijskogo federal'nogo universiteta im. I. Kanta. Ser.: Filologiya, pedagogika, psichologiya – Bulletin of the Baltic Federal University. I. Kant. Ser.: Philology, Pedagogy, Psychology*, 2, 66–73. [in Russian].
2. Kant, I. (2002), Spor fakul'tetov [Dispute of faculties]; [per. s nem. C. G. Arzakanyan, D. Kopcev, M. I. Levina]. Spor fakul'tetov – *Faculties dispute*. (25–274.). Kaliningrad: Publishing House of KSU [in Russian].
3. Mark Avrelij. (2018). Naodinci z soboyu: rozdumi [Alone with yourself: think]. Per. z grec'koï: Rostislav Paran'ko. L'viv: Apriori [in Ukrainian].
4. Po, Edgar. (B/r). Poezii [Poetry] ; per. Anatoliya Onishko. URL: <https://coollib.net/b/371220-edgar-allan-po-poeziyi/read> [in Ukrainian].
5. Sedakova, Ol'ga. (B/r). Posredstvennost' kak social'naya opasnost'. Klub «Belingva» [Mediocrity as a social danger. Bellingva Club]/ URL: <https://omiliya.org/article/posredstvennost-kak-sotsialnaya-opasnost-klub-belingva-olga-sedakova.html> [in Russian].
6. Stolbova, N.V., ZHeleznyak, V.N. (2017), Opyt iskusstva v romane D. Tartt «SHCHegol» [The experience of art in the novel by D. Tartt «Goldfinch»]. *Vestnik PNIPU. Kul'tura. Istoriya. Filosofiya*.

Pravo – Bulletin of PNRPU. Culture. Story. Philosophy. Right, 4, 74–81. DOI: 10.15593/perm.kipf/2017.4.09 [in Russian].

7. Tartt, D. (2016). *SHCHigol'* [The Goldfinch]. Harkiv : Knizhkovij Klub «Klub Simejnogo Dozvillya» [in Ukrainian].

8. Turyшева, O. (2020). Dostoevskij, Sibir' i russkij chelovek v romane Donny Tartt «SHCHegol» [Dostoevsky, Siberia and the Russian people in Donna Tartt's novel «The Goldfinch»]. *Quaestio Rossica – Quaestio Rossica*, Vol. 8, 1, 119–131. DOI .15826/qr.2020.1.451 [in Russian].

9. Corrigan, Y. (2018). Donna Tartt's Dostoevsky: Trauma and the Displaced Self. *Comparative Literature*, Vol. 70. Iss. 4, 392–407. DOI 10.1215/00104124-7215462

10. Cuenca, M. (2017). “To Love What Death Doesn't Touch”. Questioning Capitalist Masculinity in Donna Tartt's The Goldfinch. *Masculinities and Literary Studies: Intersections and New Directions* / ed. by J. M. Armengol, M. Bosch-Vilarrubias, À. Carabí, T. Requena-Pelegri. (181–189). N. Y. : Routledge.

11. Farkas, Carol-Ann. (2020). The literary breakdown in Donna Tartt's *The Goldfinch*. Boston, Massachusetts, United States. URL: <https://hekint.org/2020/07/07/the-literary-breakdown-in-donna-tartts-the-goldfinch/>

12. Heineman, H.K. (2015). David Copperfield and the Goldfinch: The Coming of Age Novel in Two Centuries. *Midwest Quarterly*, Vol. 57, 1, 23–36.

13. Holiday, Ryan, Hanselman, Stephen. (2020), *The Daily Stoic Journal : 366 Days of Writing and Reflection on the Art of Living*. Profile Books Ltd.

14. Irvine, William. (2009). *A Guide to the Good Life: The Ancient Art of Stoic Joy*. Oxford : Oxford University Press.

15. Robertson, Donald. (2018). *Stoicism and the Art of Happiness : Practical wisdom for everyday life: embrace perseverance, strength and happiness with stoic philosophy*. Publisher John Murray Press.

16. Robertson, Donald. (2019). *How to Think Like a Roman Emperor: The Stoic Philosophy of Marcus Aurelius*. New York : St. Martin's Press.

17. Robertson, Donald. (2010). *The Philosophy of Cognitive-Behavioral Therapy: Stoicism as Rational and Cognitive Psychotherapy*. London : Karnac.

18. Sellars, John. (2020). *Lessons in Stoicism : What Ancient Philosophers Teach Us about How to Live*. Penguin Books Ltd.